

KLEIO

UIT DE INHOUD:

- 1 Maatschappijleer
- 2 Onderwijs tweede wereldoorlog
- 3 Cahier: De Franse revolutie
- 4 Een geslaagde conferentie?
(de geschiedenis in de rougklast)
- 5 Boekbespreking

VERENIGING VAN GESCHIEDENISLERAREN IN NEDERLAND (V.G.N.) BESTUUR

MR. DR. C. W. VAN VOORST VAN BEEST, *voorzitter*; Spoorsingel 35, Rotterdam 4, tel. 010-28 20 46

H. DE RUYTER, *1e secretaris*; Kon. Wilhelminalaan 22, Leidschendam, tel. 01761-36 57

S. P. M. VERHEIJ, *2e secretaris*; Jacob Mosselstraat 65, 's Gravenhage, tel. 070-83 87 25

W. PABST, *penningmeester*; Bovenkruierlaan 17, Rotterdam 12, tel. 010-18 48 84, postrekening 128701 t.n.v. de penningmeester van de V.G.N., Rotterdam

ZR. DRS. A. J. M. ALKEMADE, Rotterdam

DRS. P. P. J. VAN CASPEL, Drachten

DR. F. DROST, Arnhem

DR. P. A. M. GEURTS, O.F.M. Leiden

DRS. G. VAN ROON, Rijswijk

CONTRIBUTIE

f 20,— per kalenderjaar, het abonnement op 'Kleio' inbegrepen

LEDENADMINISTRATIE

De ledenadministratie berust bij S. P. M. VERHEIJ, Jacob Mosselstraat 65, 's Gravenhage, tel. 070-83 87 25. Aangiften en afschrijvingen aan dit adres. Bij aangifte wordt dringend verzocht mee te delen: naam, voorletters, eventueel titel, bevoegdheid, huisadres, telefoon- en netnummer, adres van school van hoofdbetrekking

COMMISSIES

DIDACTIEK-COMMISSIE

Leden: DRS. P. P. J. VAN CASPEL, *voorz.* a.i.; DRS. A. H. VAN DEN BERG; C. H. M. BOSCH; DR. A. VAN HULZEN; O. POLETIEK; J. SOUREN; H. E. DE WOLFF
Secr.-penn.: MEJ. DRS. M. A. AALDERS, De Laat de Kanterstraat 22, Leiden, tel. 01710-3 21 69

COMMISSIE POSTACADEMIALE VORMING

Leden: DRS. G. VAN ROON, *voorz.*, Burg. Elsenlaan 17, Rijswijk, tel. 070-98 45 90; DRS. G. A. J. GIEZEMAN, *vice-voorz.*, Dirk van Voorburglaan 16, Voorburg, tel. 070-86 81 23; P. KNOPPERS; D. N. LELYVELD; W. J. A. VAN DEN BERGH; VAN UNNIK, *penn.*, Pomonaplein 21, 's Gravenhage, tel. 070-68 03 55, postrekening 527314 t.n.v. penningmeester Commissie Postacademiale Vorming van de V.G.N., 's Gravenhage.

De bijdrage per jaar voor de deelnemers aan de postacademiale colleges is f 6,— (leden VGN) of f 10,— (niet-leden)

COMMISSIE-PUBLICITEIT

Voorz.: DR. F. DROST, Morletpad 11, Arnhem

KLEIO

Orgaan van de Vereniging van Geschiedenisleraren in Nederland (V.G.N.)

Redactie: leden: DR. P. A. M. GEURTS; DRS. H. J. NANNEN; DR. D. J. ROORDA; G. WIJLING

Secretaris: DRS. A. C. H. J. VAN NOORT, Oranjelaan 101, Lisse, tel. 02530-45 27
Secretaris Raad van Beheer Kleio-Didactica: G. WIJLING, Oranjeplein 8, Haarlem. tel. 02500-1 34 05

Abonnement voor leden gratis; voor niet-leden f 15,— per kalenderjaar, opgave aan S. P. M. VERHEIJ, Jacob Mosselstraat 65, 's Gravenhage, tel. 070-83 87 25

Kleio wordt uitgegeven door de V.G.N. in samenwerking met de Stichting Onderwijs Oriëntatie, gevormd door de uitgevers J. M. Meulenhoff - J. Muusses - P. Noordhoff - Nijgh & Van Ditmar - Spruyt, Van Mantgem & De Does - W. J. Thieme

KLEIO

Tijdschrift van de Vereniging van Geschiedenisleraren in Nederland
(V.G.N.)

ZEVENDE JAARGANG - NUMMER 9 - NOVEMBER 1966

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR

1. Op haar verzoek is de commissie Vaderlandse Geschiedenis van haar taak ontheven, onder dankzegging voor het werk dat is verricht ten bate van de Vereniging. Met de leden van de commissie is overeengekomen dat de voorlopige resultaten van hun arbeid ter beschikking zullen worden gesteld van de didactiekcommissie.
2. Op verzoek van de Nederlandse Sociologische Vereniging is een commissie samengesteld, bestaande uit leden van de NSV, de Geografische Vereniging en de VGN. De commissie zal zich bezighouden met de voorgestelde invoering van het vak maatschappijleer op de scholen van HAVO en VWO. In 't bijzonder zal de commissie zich richten op de bevoegdheden en opleiding van leerkrachten op dit terrein en alles wat daarmee samenhangt. Voor de VGN zijn tot deze commissie toegetreden: de heren W. Brouwer, Hilversum; C. J. Canters, Voorburg; A. J. J. Mulder, Amsterdam en Drs. J. A. de Wolff, Nijkerk.
3. Tot lid van de didactiekcommissie is benoemd: drs J. H. Bierling, IJmuiden. Tot leden van de commissie publiciteit zijn benoemd: de heren A. Adang, Waalwijk en W. F. Kalkwiek, Arnhem.
4. Het bestuur heeft besloten de mogelijkheid te openen tot gereduceerde contributie voor gepensioneerde leden. Zij die van deze gelegenheid gebruik wensen te maken, dienen zich te wenden tot de penningmeester van de Vereniging. Eerder genoemde personen zullen worden beschouwd als buitengewone leden (zie statuten, art. 6, 7 en 11).
5. De statuten van de VGN, die voor enige maanden aan alle leden zijn toegezonden, zijn niet gedateerd. U wordt verzocht de volgende data in te vullen: "Aldus goedgekeurd, 's-Gravenhage, 22 april 1963" en vervolgens "Koninklijke goedkeuring d. d. 24 januari 1964".
6. Voor Kleio is de mogelijkheid opengesteld een studentenabonnement te verkrijgen. De prijs bedraagt f 10. --.

Nieuwe leden V. G. N.

Drs. G. W. Th. M. Tomassen, Maredijk 149, Leiden
D. de Haan, Schoollaan 17, Beetsterzwaag (Fr.)

Zr. Gulielmi W. A. M. Fifis, Deken van Miertstraat 10, Veghel
 Drs. G. H. A. Scholte, Nieuwsteeg 5, Leiden
 C. G. van der Kooij, Vossenlaan 5, Haren (Gr.)
 M. Ch. Kassens, J. H. Weissenbruchweg 18', Heemstede
 O. Feitsma, Boogerd 29, Den Burg-Texel
 T. A. Boonstoppel, Europalaan 98, Enschede
 G. Schep, Wilhelminalaan 1, 's-Gravenmoer (N. B.)
 Drs. L. J. v. d. Laar, Sionsweg 2, Nijmegen
 Mevr. A. M. Goudriaan-de Ru, van Dorthstraat 32, Zutphen
 F. L. Huijts, Azuurweg 156, Tilburg
 Drs. W. L. van Voorst Vader, Midden Duin en Daalseweg 4, Bloemendaal
 Drs. C. Blenk, Obrechtstraat 215, Den Haag
 L. W. Boogert, Melis Stokelaan 2554, Den Haag

De redactie heeft, in verband met punt 2 van de Mededelingen namens het bestuur, geplaatst de 2 Artikelen over Maatschappijleer.

* * * * *

MAATSCHAPPIJLEER

Drs. H. J. Nannen

INLEIDING

Op 14 februari 1963 kreeg het wetsontwerp 5350 kracht van wet. Op 26 februari 1963 werd de wet afgekondigd in het staatsblad no. 40. Deze "wet op het voortgezet onderwijs", in de wandeling Mammoetwet genoemd, zou de basis leggen voor een nieuwe opzet van dat onderwijs.

In hoofdstuk I, artikel 7(2,3), art 8(2), art. 10 (3), art. 17 (2) en art. 18 (2) werd zelfs voor zeer uiteenlopende schooltypen een nieuw vak aangewezen: maatschappijleer.

I. Het eigenaardige van dit nieuwe vak op de scholen is, dat het ook als universiteitsvak niet bestaat. Uit dit verband is dus de inhoud van het vak niet af te leiden, terwijl ook de bevoegdheid om dit vak te doceren nergens aangegeven is in het oorspronkelijke ontwerp.

II. Hoe was dan de gedachte aan dit niet omlijnde vak ontstaan?

Naar schrijver dezes meent, door verschillende oorzaken: enerzijds door de individualisering, gestimuleerd door de renaissance, romantiek en liberalisme waardoor het gemeenschapsbegrip van de middeleeuwse samenleving niet meer maatgevend was; anderzijds door de toenemende gecompliceerdheid van de maatschappij, de sterk toenemende bevolking met massificering als gevolg. Acuut werd de verhouding individu en maatschappij, geconcretiseerd in de vraag naar de verantwoordelijke mens in een verantwoorde maatschappij.

Door de specialisatie na de tweede wereldoorlog werd de roep naar deze mens steeds groter. Voorwaarde voor zijn vorming is, naast vele persoonlijke eigenschappen, begrip voor de menselijke verhoudingen en maatschappelijke structuren, hoe deze zijn geworden en hoe deze in het heden zijn.

Uiteraard werd deze behoefte het eerst gevoeld bij leidinggevende personen.

III. Het is dan ook geen wonder dat juist bij grote ondernemingen de noodzaak van oriëntering ontstond. Reeds op 9 februari 1955 verscheen hierover een rapport (verder geciteerd als A) van de "Contactcommissie Industrie-Hoger Onderwijs".

Daarin werd vermeld dat er grote behoefte was aan "afgestudeerden, die wetenschappelijk geschoold zijn en zodanige praktische zin hebben, dat zij in beginsel de mogelijkheid bezitten leidinggevende functies te vervullen". Later is er zelfs over gesproken om een speciale opleiding voor bedrijfsingenieurs in te richten.

In het rapport van november 1962 van de "Commissie technische studie en maatschappijwetenschappen" (geciteerd als B) komen soortgelijke overwegingen ter sprake.

IV. Niet alleen in universitaire kring werd gezocht naar maatschappelijke oriëntering. Ook bij het V. H. M. O. werd het begrip sterker dat de abiturient wel in een voor hem heel vreemde maatschappij kwam te staan. Verwijten werden tot het onderwijs van buiten af gericht en wel in het bijzonder tot het geschiedenisonderwijs: waarom leren uit een ver verleden, waarom niet wat is geschied in de laatste decennia, opdat de abiturient enig begrip heeft van de maatschappij, waarvan hij deel gaat uitmaken?

V. Geleidelijk aan kwamen docenten van verscheidene maatschappijvakken in beweging: zij gaven hun ideeën in rapporten of trachtten langs wettelijke weg in hun vak het accent te leggen op de huidige maatschappij.

a. Dat laatste bereikten de geschiedenisdocenten: de nadruk in de examenstof kwam op de laatste halve eeuw te liggen.

b. Van de Contactcommissie van de besturen van de Nederlandse sociologische Vereniging en de Vereniging van Sociaal-wetenschappelijke Onderzoekers verscheen 5 november 1964 een rapport over: "Het vak maatschappijleer in het voortgezet onderwijs" (geciteerd als C).

c. Van de speciale "Commissie maatschappijleer" van de Nederlandse sociologische Vereniging verscheen in juli 1965 een rapport (geciteerd als D).

VI. Al is maatschappijleer nog een vage aanduiding, het vak heeft in ieder geval te maken met onderwerpen, die op het terrein van sociologen, sociaal-geografen, historici, economen en van docenten in staatsinrichting liggen. Rapport C ziet als een van de mogelijkheden dat maatschappijleer als "brugvak" wordt beschouwd tussen andere vakken, zoals geschiedenis, aardrijkskunde, staatsinrichting en economie. Rapport D achtte dat docenten in deze vakken met die in sociale pedagogie of sociale psychologie bevoegdheid voor maatschappijleer zouden moeten hebben, mits zij sociologie als keuze- of bijvak bij het doctoraalexamen namen. Dit rapport achtte dat aan docenten in de sociologie, culturele anthropologie, politicologie of sociologie der niet-westerse volken zonder meer deze bevoegdheid moet worden toegekend.

De opstellers van rapport C echter betoogden: "De huidige opleiding van sociologen en sociaal-geografen voldoet volgens de Commissie niet aan de eisen, die moeten worden gesteld aan de vooropleiding van docenten van het vak maatschappijleer".

VII. Het merkwaardige is dat noch in het rapport C, noch in rapport D wordt uiteengezet, wat onder de inhoud van het vak maatschappijleer moet worden verstaan. In

het eerste staat, dat Dr. A. van Braam op 3 juli 1964 een drietal taken heeft gesteld in verband met de invoering van het nieuwe vak, en wel

- a) beraad over de inhoud van het vak en
- b) over het standpunt ten opzichte van de bevoegdheid en opleiding van leerkrachten,
- c) stappen te overwegen teneinde garanties voor het onder a en b genoemde te kunnen bewerkten. Echter, zo wordt verder gezegd, dient men de taak toe te spitsen op beantwoording van de onder b genoemde kwesties. De inhoud wordt hier dus terzijde gesteld, terwijl de prealabele vraag hier toch is, de beantwoording van de vraag wat de inhoud van het vak moet zijn, voordat men taak b kan volbrengen.

VIII. Over de doelstellingen van het vak maatschappijleer is er meer eensgezindheid.

a. Rapport C zegt: "Men kan het vak opvatten in de zin van "burgerkunde", waarbij het accent komt te liggen op de sociaal-pedagogische aspecten".

Rapport D spreekt over "het brengen van de adolescent tot sociale bewustwording".

Elders: "het stimuleren en initiëren van sociale bewustwording". "Tot nu toe waren de humaniora meer gericht op theoretisch kennen dan op praktisch kunnen". En verder: "Dit onderwijs heeft plaats in distantie van de concrete werkelijkheid".

c. In een studieconferentie vorig jaar in Helsingör (Kleio no. 6 en 7, 1966) ging de spreker, Eric Ostlundh, in een lezing over maatschappijleer zeer uitvoerig in op de doelstellingen voor dit vak: "Het doel van iedere opvoeding van toekomstige burgers is het bijbrengen van de wil en de mogelijkheid om de problemen van de huidige wereld te begrijpen en om op een actieve wijze te participeren in het politieke, economische en sociale leven van de verschillende gemeenschappen, waarin ze leven. Het doel van de maatschappijleer moet dan zijn: een pogen in onze leerlingen de wil tot een sociaal gedrag op te wekken, een Europese en mondiale belangstelling en gerichtheid bij te brengen en respect voor fundamentele waarden. ...".

IX. Zoals wij gezien hebben, is er onder betrokken docenten geen eensgezindheid over de vereiste bekwaamheid van de docent in maatschappijleer en daardoor is er ook geen eenstemmigheid over de bevoegdheden. Evenmin is er een communis opinio over het karakter en de positie van het vak in het schoolgeheel. Eensdeels wordt (rapport D) er de nadruk op gelegd, dat het géén leervak is.

Daar het gaat om sociaal bewustzijn te wekken, is er geen plaats voor het bijbrengen van vele examineerbare feiten en situaties. Anderzijds is toch ook nodig kennis bij te brengen van structuren, grondbegrippen, wetten enz., waardoor het toch deels een leervak is.

Over de positie van het vak zijn drie verschillende opvattingen naar voren gekomen.

a. Het moet een zelfstandig vak zijn, gegeven door een speciale docent, toegerust met bepaalde bekwaamheden. Deze moet aan de vroeger genoemde maatschappijvakken de samenbinding geven en tevens de eigen materie behandelen.

b. Het vak moet gezien worden als een aanvullend vak, ressorterend onder één of meer maatschappijvakken.

c. Een derde, (tussen)opvatting werd gegeven op de bovengenoemde conferentie in Helsingör (te citeren als E): de spreker beschouwde het daar als een aanvullend vak en wel voor geschiedenis, dat een genetische benaderingswijze kent, terwijl die van maatschappijleer een functionele is. Hij achtte het juist, gezien de wending in het geschiedenisonderwijs naar de moderne tijd in vele landen, dat de geschiedenisdocent

weliswaar beide vakken (zijn eigen vak en de maatschappijleer) zou geven, echter niet in dezelfde uren, gezien de verschillende benaderingswijzen. Hij motiveert zijn visie als volgt: "toegegeven dat rechten en plichten van een burger nu anders zijn dan vroeger, maar juist voorbeelden uit het verleden maken het jonge mensen gemakkelijker de moderne instellingen te begrijpen, terwijl het inzicht in de ontwikkeling hun duidelijk maakt, dat de thans bestaande niet onaantastbaar en definitief zijn, maar onderhevig aan verandering".

X. De leerling, de docent.

a. De belangrijke vraag is of de gemiddelde leerling van het voorlaatste en laatste jaar van het V. H. M. O. rijp genoeg is om belangstelling te hebben voor sociale problemen. In rapport B wordt van eerstejaars studenten opgemerkt: "dat naar de mening van vele hoogleraren de aankomende student over het algemeen niet de graad van ontwikkeling en rijpheid heeft bereikt, die nodig is om een vakstudie met vrucht te kunnen volgen". Zou dan een leerling van een V. H. M. O. school openstaan voor de behandeling van problemen op een onbekend gebied, dat hij straks, komende uit de schoolse sfeer, moet betreden?

Gelukkig wijst hier rapport D met een enkel woord een uitweg uit deze moeilijkheid aan, als het zegt: de maatschappijleer beoogt "bewustwording in zelfwerkzaamheid". Een confrontatie met de maatschappij, waarbij de leerlingen zelf actief meewerken. De ervaring opgedaan met werkweken, waarin de leerlingen met bepaalde aspecten van de maatschappij werden geconfronteerd en zelfstandige bestuuring werd aangemoedigd, heeft bewezen dat het mogelijk is bij leerlingen sociaal bewustzijn te wekken. Echter dat kost tijd, tijd in het kader van het schoolprogramma, tijd ook van voorbereiding door de docent.

b. De laatste vraag, misschien wel de belangrijkste: is de gemiddelde docent in staat om, zoals gezegd, te enthousiasmeren, niet voor het vak maar voor het leven in de maatschappij, in verantwoordelijkheid? Dan moet de docent van dat vak wel intens contact met de maatschappij hebben, zowel tijdens zijn opleiding, als tijdens het docentschap. Kent hij naast de vakopleiding ook zelf een praktische, sociale persoonlijkheidsvorming?

Er is met het oog daarop wel de suggestie gedaan om een van de collega's van de maatschappijvakken, die ook in dit opzicht voor zijn taak berekend is, de opdracht voor dit vak te geven. Naast de vakbekwaamheid geeft hier wel heel sterk de persoonlijkheid van de docent de doorslag. En ook als onder de collega's een geschikte persoon te vinden is, dan nog blijft de vraag, vooral als het een zelfstandig vak wordt, of binnen de schoolorganisatie met de toegemeten paar uur zo te manoeuvreren valt, dat de bovengenoemde zelfwerkzaamheid tot haar recht kan komen. Juist bij vakken met slechts een paar lesuren per week is het voor de docent bijna onmogelijk contact met de leerlingen te houden en voor de leerlingen om "in" te blijven. Al zal de docent de opmerking van rapport D ter harte nemen om slechts enkele onderwerpen dieper te bespreken, dan nog blijft het gevaar dat de rest van het programma zich moet beperken tot een aantal "weetjes", die dan examineerbaar zijn.

Laten wij bij al het pogen om de adolescent tot sociale bewustwording te brengen bedenken: (rapport E) "maar ook al beantwoordt het onderwijs in de maatschappelijke vakken aan de hoogste didactische eisen, dan nog geeft dit geen waarborg dat het maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef zich zal

verdiepen. Begrip hiervoor dient allereerst in de jeugd in het gezin te zijn gekweekt". Is dit niet geschied, dan is de taak voor de docent wel heel moeilijk.

SAMENVATTING EN CONCLUSIE

Tenslotte mogen hier een aantal gedachten volgen, die de opvatting van de schrijver weergeven, puntsgewijs, om de discussie te vergemakkelijken.

1. Inhoud

Maatschappijleer is een schoolvak dat zich bezighoudt met het spanningsveld tussen individu en maatschappij. Het heeft de maatschappij, als product van historische ontwikkeling, tot object. Het dient daarom de maatschappij te bestuderen in haar groei.

2. Doel

Maatschappijleer dient een onderdeel te zijn van sociale opvoeding, waarbij deze laatste wordt gezien als een beïnvloeding van het gedragspatroon van de adolescent, die zich gereed maakt de maatschappij in te gaan.

3. Voorwaarde

Het vak heeft als schoolvak alleen wezenlijke betekenis, indien de opvoeding in het gezin sociaal gericht is en indien de schoolgemeenschap als geheel in dezelfde gerichtheid functioneert.

4. Didaktiek

Sociale voorlichting is op zichzelf ontoereikend, terwijl bovendien objectieve instructie in deze materie geen belangstelling bij de leerling wekt. Op een ondergrond van kennis en inzicht heeft de docent maatschappijleer een bepaalde instelling en mentaliteit, een bewuste levenshouding en gedragspatroon aan te kweken. Daarin zal kritische toetsing en waardering een belangrijk element moeten vormen, alles in het kader van een positief toekomstbeeld.

5. Bevoegdheden

- a. Geen enkele universitaire vakopleiding is geschikt om, gezien het bovenstaande, de docent van het schoolvak maatschappijleer geheel voor te bereiden. Het ligt voor de hand aan de maatschappijvakken te denken, met bepaalde bijvakken bij het doctoraal examen, om aan de desiderata voor de benodigde kennis te voldoen. Zo b.v. het vak geschiedenis, gewend het heden met vroegere perioden te confronteren, dat als bijvakken sociologie en staatsrecht zou moeten hebben, of het vak sociologie met als bijvakken geschiedenis en staatsrecht.
- b. Echter alles onder één beding: maatschappijleer mag nooit "ondergebracht" worden bij een ander vak, welk dan ook. Maatschappijleer zal op afzonderlijke lessen gedoceerd moeten worden, omdat het vak een eigen benaderingswijze heeft.

6. Praktijk

Om twee redenen verdient het aanbeveling om het vak maatschappijleer aan een der docenten der maatschappijvakken op te dragen.

- a. Een vak met slechts één of twee uur per week heeft geen mogelijkheid tot continuïteit in het onderwijs, noch in het contact met de leerlingen.
- b. De maatschappijvakken geven reeds veel informatie de facto over onderwerpen van het vak maatschappijleer. Het betekent dus arbeids- en tijdsbesparing, indien de docent in een dezer vakken behalve dat vak ook de maatschappijleer geeft.

7. Docent

- a. Bij de opleiding tot leraar maatschappijleer zal het praktisch contact met de maatschappij een belangrijk onderdeel moeten vormen.
- b. De docent maatschappijleer zal een sociaal voelend mens moeten zijn, naar ook uit zijn optreden in de schoolgemeenschap zal moeten blijken.
- c. Ook als leraar zal hij het contact met de maatschappij moeten houden.

8. De leerling

Het vak maatschappijleer zal alleen tot zijn recht kunnen komen, indien de zelfwerkzaamheid van de leerling er een grote plaats bij inneemt, in de schoolclubs en in de schoolgemeenschap.

DE "MAATSCHAPPIJLEER" BIJ DE MAATSCHAPPIJ IN DE LEER.

Dr. H. Ph. Milikowski

Het geschiedenisonderwijs op onze scholen verkeerde lange tijd in de situatie, dat de mythologische wereld van onze voorvaderen meer aandacht kreeg dan de woelige sociale wereld van vandaag den dag. De invoering van het vak maatschappijleer op de scholen door de z. g. mammoetwet toont aan, dat er in deze situatie enige verandering gaande is, althans mogelijk wordt.

NAAM

In de wet van 14 februari 1963 tot regeling van het voortgezet onderwijs is maatschappijleer als verplicht vak opgenomen in het rooster van het voorbereidend wetenschappelijk onderwijs, het algemeen voortgezet onderwijs, het algemeen middelbaar en lager voortgezet onderwijs, het beroepsonderwijs, de opleidingsschool voor kleuterleidster, de kweekschool voor onderwijzers. De maatschappij als onderwerp van bespreking wordt hiermee aan de orde gesteld op de scholen voor leerlingen boven circa 14 jaar.

Wat is te verstaan onder de term "maatschappijleer" en wie zullen dit vak doceren? Er zijn redenen om deze vragen hier met nadruk te stellen.

Waarom werd in de wet de wat ongebruikelijke benaming "maatschappijleer" gekozen? Men zou achteloos kunnen menen "what is in a name?" Misschien neigen de minister van onderwijs en zijn hoge ambtenaren tot taalpuritanisme. De maatschap-

pij is thema van behandeling en de voorkeur zou kunnen uitgaan naar de gangbare term "sociologie". "Leer" wekt al te zeer associaties aan "stelsel", aan "een aantal regels, die een afgesloten geheel vormen". (zie b.v. Koenen), terwijl "logie" veel meer een wetenschappelijke denkrant veronderstelt.

DOCENTEN

De verwondering over de naamgeving wordt groter als men ziet wie er alzo volgens de minister in aanmerking komen om het vak "maatschappijleer" te doceren. In de Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer kunnen we lezen, dat de minister het niet nodig oordeelde een speciaal bewijs van bekwaamheid in te stellen voor het vak maatschappijleer.

"Hij dacht daarbij in eerste instantie, voor wat de bewijzen van bekwaamheid van de eerste graad betreft, aan bepaalde doctorale getuigschriften, zoals voor sociologie, rechten, economie, geschiedenis, sociale geografie, theologie". Men kan zich afvragen waarom in deze opsomming niet eveneens opgenomen zijn de vakken talen, biologie, wis- natuur- en scheikunde, gymnastiek en tekenen. Ook bij deze vakken komen op de een of andere wijze "menselijke en groepsverhoudingen" (M. v. A.) aan de orde. Men heeft allerminst de garantie dat bijvoorbeeld juristen, economen, theologen door hun opleiding over meer verantwoorde kennis en inzicht betreffende de maatschappij beschikken. En men vraagt zich nu opnieuw af of de keuze van de benaming maatschappijleer louter en alleen een terminologische kwestie is.

Maatschappijleer heeft niet de duidelijke omschrijving gekregen, die gewenst is. Men zal er voor dienen te waken, dat dit vitium originis er niet toe zal leiden dat onder de benaming "maatschappijleer" een bepaalde moraaltheorie of catechismus wordt gepropageerd in plaats van inzicht gekweekt in en kennis bijgebracht over de levende sociale werkelijkheid. 1)

Men bedenke daarbij dat juist de dringende behoefte aan inzicht en kennis aanleiding is geworden tot het instellen van het vak "maatschappijleer".

Deze behoefte is al te begrijpelijk. De leerlingen op de diverse scholen raken, al naar het niveau van het onderwijs, georiënteerd op de fysisch-chemische en biologische wereld waarin ze leven. De sociale wereld die in zijn hele ontwikkeling hiermee ten nauwste samenhangt en daarop van invloed is, leren ze bij het onderwijs amper kennen. Het is gebleken dat de noodzaak om kennis te hebben omtrent het sociale leven van vroegere geslachten niet verdedigd hoeft te worden, maar wel de noodzaak van sociale kennis van de generatie waartoe zij zelf behoren. Op verspreiding van deze laatste soort kennis heeft lang een taboe gerust. De snelheid van de sociale veranderingen maakt het onvermijdelijk dat dit taboe wordt opgeheven.

INHOUD

De wat wonderlijk gekozen naam "maatschappijleer" doet in de onderwijskringen en ook daarbuiten de vraag rijzen: Wat is hieronder te verstaan? De terminologie in de Memorie van Antwoord geeft aan dat het hierbij gaat om verschijnselen van algemeen maatschappelijke aard: "maatschappelijk inzicht", "kennis van het culturele en maatschappelijke leven", "groepsverhoudingen", "een scala van gezinsproblemen tot internationale vraagstukken".

Het betreft niet gespecialiseerde kennis omtrent een onderdeel van het maatschappelijk leven, wetenschap met een eigen doelstelling, zoals economie, rechten, maar kennis omtrent de maatschappij in haar totaliteit.

Kenmerkend bij de aanduidingen van het vak zijn het sociale karakter en de algemeenheid. Welnu, de genoemde onderwerpen vormen de themata van de algemene sociologie.

De veronderstelling dat er wat inhoud betreft een verschil zou bestaan tussen maatschappijleer en sociologie berust op een fictie. Het maakt daarbij geen verschil of er sprake is van een meer elementaire, dan wel van een meer diepgaande wijze van behandelen van de materie. Het niveau van het onderwijs en de algemene ontwikkeling van de leerlingen zullen bepalen of men sociologie op meer elementaire wijze of op een wetenschappelijk hoger niveau kan behandelen. Onafhankelijk hiervan is 'maatschappijleer', niet anders dan sociologie. Veel verwarring zou zijn voorkomen als men het vak onder die naam had geïntroduceerd. 2)

BEDOELING

De vraag die gesteld wordt is of het in de eerste plaats gaat om kennis ontvangen dan wel om bewustwording en zelfwerkzaamheid. In de Memorie van Antwoord wordt gedacht aan de actualiteit en de verscheidenheid van onderwerpen. Wanneer men het gevaar van indoctrinatie wil vermijden dan zal het bewust maken van de vraagstukken en het stimuleren van de zelfwerkzaamheid van de leerling belangrijker zijn dan overdracht van min of meer volledige kennis van een bepaald onderdeel van het maatschappelijk leven. Bewust maken en zelf laten werken zijn juist bij het gegeven onderwerp geheel legitiem. Immers de leerling zal naarmate hij meer volwassen wordt telkens opnieuw voor het feit komen te staan in de maatschappij zelfstandig een keus te moeten maken en daar de verantwoordelijkheid voor te dragen. Vooral Langeveld is de opvatting toegedaan, dat "kennisoverdracht niet primair" is. 3) De docent zal een gesprek over de tegenstrijdigheden, de paradoxen en de onrechtvaardigheden in de samenleving niet uit de weg mogen gaan. "De moderne jeugd merkt de tegenstrijdigheden en paradoxen in onze wereld zeer wel op" (Langeveld). De docent zou zich zelf en het vak maatschappijleer in discrediet brengen als hij tracht deze te verzwijgen, te omzeilen of goed te praten. Men moet m. a. w. het vak niet hanteren om van de pupillen brave aanpassertjes te maken aan de bestaande maatschappij-verhoudingen. Ook in het rapport van de Nederlandse Sociologische Vereniging wordt gewaarschuwd dat de docent "zich moet hoeden voor indoctrinatie". Niet ten onrechte.

Wie indoctrinatie nastreeft krijgt bij het vak maatschappijleer ongetwijfeld zijn gereede kans, maar deze is ook gegeven bij het vak geschiedenis.

Een andere vraag die aan de orde gesteld wordt is deze of men de behandeling van de stof macrosociologisch, d. i. van de totale samenleving uit, zal beginnen, dan wel microsociologisch, d. i. van kleine onderdelen uit. De microverschijnselen zijn te zeer verworteld in de macroverschijnselen dan dat er een duidelijke scheiding gemaakt zou kunnen worden.

De leraar zal geneigd zijn te beginnen bij microsociologische verschijnselen, b. v. gezin, maar zodra men praat over het inkomen van vader en de C. A. O. zit men al middenin de macrosociologische problematiek. 3)

VELEN ZIJN GEROEPEN

Wie zijn de aangewezen docenten om het vak maatschappijleer te geven? De minister dacht - zoals al opgemerkt werd - "bepaalde doctorale getuigschriften, zoals voor sociologie, rechten, economie, geschiedenis, sociale geografie, theologie". Dit is een onbegrijpelijke gedachte. Niet dat de docenten met deze getuigschriften bij hun vak niet te maken zouden hebben met maatschappelijke achtergronden. Maar dit hebben ook de taalleraren, de wis- schei- en natuurkundeleraren, de biologieleraren, de gymnastiekleraren, de tekenleraren.

Perquin toont aan hoezeer de taalleraar de samenleving in zijn uiteenzetting moet betrekken. Een leraar, die de Cid van Pierre Corneille wenst te behandelen moet de samenleving van die tijd mede tot leven brengen. "Alleen in de context van de toenmalige samenlevingsvormen wordt "Le Cid" begrijpelijk en belangwekkend". Het blijkt volgens hem ook dat de literatuurles de geschikte situatie is om de vele samenlevingsvormen concreet en diepgaand en overtuigd te belichten. 4) Wij menen dat een soortgelijke redenering geldt voor elke leraar zonder uitzondering, die de functie van zijn vak in de samenleving aan wil geven. Het aantonen van het verband tussen het vak waarmee de leerling zich bezig houdt en de samenleving, zal leiden tot verlevendigen en verdiepen van elke kennis, van elke handeling en van elk optreden.

Toch zal het niet gewenst zijn om welke leraar ook, zonder speciale vooropleiding te belasten met het vak maatschappijleer. Het behandelen van zo een veel omvattend en zo complex onderwerp als de maatschappij is een taak op zichzelf en kan slechts verricht worden door een speciaal in deze problematiek opgeleide docent. Zomin als een docent met alleen doctoraal getuigschrift sociologie de aangewezen man is om bijvoorbeeld theologie te geven, evenmin is een doctorandus theologie alleen op basis van deze opleiding de aangewezen figuur om maatschappijleer te behandelen. Als men stelt dat dit wel verantwoord is, dan schept men verwarring en misverstanden omtrent de bedoelingen die hebben voorgezeten bij het instellen van het vak maatschappijleer.

Slechts diegenen kunnen in aanmerking komen van wie men verwachten mag dat zij door hun vooropleiding beschikken over gedegen kennis omtrent maatschappelijke verschijnselen van algemene en bijzondere aard en die door hun werkzaamheden "bij de tijd" blijven.

WEINIGEN ZIJN UITVERKOREN

Men zal uiteraard het eerst terecht komen bij sociologen. Maar niet alle sociologen zijn bij voorbaat geschikt te achten om als docent op te treden bij het vak maatschappijleer. De sociologie heeft de laatste jaren een sterke specialisatie ondergaan en tal van sociologen houden zich uitsluitend bezig met het bestuderen van detail-onderwerpen, waarbij zij vooral grote aandacht besteden aan het vervolmaken van methoden en technieken om bepaalde eigenschappen van bepaalde onderdelen van de samenleving zo nauwkeurig mogelijk te berekenen of te beschrijven. De docent die maatschappijleer geeft zal in staat moeten zijn van de totaliteit uit te denken, moet kunnen wijzen op verbanden en achtergronden, op het historisch karakter van de samenleving en op de relativiteit van de verschijnselen, daarbij gebruik

makende van kennis der diverse detailonderzoekingen.

Men zal ook terecht kunnen komen bij de historici, met een soortgelijk voorbeeld als gemaakt werd voor de sociologen. Men moet verwachten, dat de historicus die zich gespecialiseerd heeft op een deelobject van de geschiedenis of die meer belangstelling heeft voor het verleden dan voor het heden, de vraagstukken van de hedendaagse maatschappij niet voldoende zal overzien. Bij de geschiedenisleraren in het algemeen groeit de neiging om zich bezig te houden met de moderne politiek en sociale geschiedenis. De opzet van het post-academiaal onderwijs bevordert dit. Zij raken hierdoor vertrouwd met de problematiek van onze samenleving.

Het wil ons voorkomen dat de algemene socioloog met historisch inzicht en de algemeen historicus met sociologisch inzicht het meest zullen beantwoorden aan de eisen die het vak maatschappijleer stelt. Wanneer hun bekwaamheid uitgedrukt zou moeten worden in behaalde getuigsschriften, zou men van hen mogen verlangen doctoraal getuigsschrift geschiedenis met als bijvak sociologie of doctoraal sociologie met als bijvak geschiedenis.

Critisch en zelfstandig leren denken betekent de gelegenheid openstellen om de juistheid van elk gegeven ter discussie te stellen. De merkwaardige omstandigheid doet zich voor dat de opvattingen van sommige sociologen niet van dogmatische smetten vrij zijn. Het lijkt ons juist hier op te merken dat deze benaderingswijzen geen recht zullen doen aan het vak maatschappijleer. Wij zullen een tweetal van zulke "richtingen" hier noemen.

1. Er bestaat een z. g. normatieve sociologie die uitgaat van normen welke niet ter discussie gesteld worden, maar die aanvaard worden als vaststaande richtinggevende leefregels. Wanneer men sociologie opvat als wetenschap, dan is normatieve sociologie een contradictio in terminis.

2. Er bestaat een z. g. waarde vrije sociologie. Volgens deze opvatting zijn alleen de empirisch gevonden feiten en cijfers objectief. De waardering van de feiten en cijfers zou niet objectief kunnen zijn. Ook dit is een dogma. In de wereld der sociologen is sinds het verschijnen van de theorieën van Max Weber hierover veel strijd gevoerd. Wij kunnen hier slechts een enkele opmerking maken.

De mens ontwikkelt zijn wetenschap ten behoeve van zijn individuele en sociale ontplooiing. Het is niet duidelijk hoe zulks kan gebeuren zonder waarden. Als waarden de wetenschap subjectief maakt, dan is ook de medische wetenschap subjectief. De fout zit o. i. in het verkeerd hanteren van het begrip subjectief. Als men het doel van de wetenschap buiten beschouwing gaat laten dan wordt de maatschappij tot een schimmige onwerkelijkheid, waarin alleen onderzoekers in hooggelegen ivoren torens geloven. Voor de mens in het algemeen en voor de opgroeiende jeugd niet minder is de vraag actueel welke waarde de verschijnselen voor de mens hebben. Het feit dat men op een bepaald ogenblik over bepaalde verschijnselen gegevens verzamelt en over andere verschijnselen op dat ogenblik niet, is al een kwestie van waarden.

De opvatting dat de sociologie waarde-vrij moet zijn, wil ze objectief blijven, berust zoals gezegd op een dogma. Die opvatting is duidelijk in strijd met empirisch verworven inzichten omtrent de sociale werkelijkheid. Deze opvatting van sociologie

beantwoordt niet aan de behoeften van de volwassenen en van de volwassen worden-
de mensen om een verantwoorde theorie te leren om verantwoord te kunnen hande-
len.

SAMENVATTING

De introductie van het vak "maatschappijleer" heeft bij de betrokken partijen aller-
lei vragen doen rijzen over de bedoeling en de inhoud van dit nieuwe vak op de
scholen en over de bekwaamheden van de docenten, die het moeten geven. De
strekking van dit artikel is nu door het ontwikkelen van een aantal gedachten een
bijdrage te leveren tot de discussies hierover. Wij zullen enkele gedachten hier punts-
gewijs expliciet weergeven.

1. Het nieuwe van het vak maatschappijleer schuilt niet in de inhoud van het vak.
Bij enig aftasten blijken maatschappijleer en sociologie identiek te zijn.

2. De omvang en de gecompliceerdheid van de problemen, die onder maatschappij-
leer vallen, zijn zo groot dat een systematische behandeling niet gegeven kan wor-
den in het kader van het schoolprogramma. Men kan zelfs betwijfelen of dit bij vol-
doende tijd gewenst zou zijn.

3. Belangrijker dan kennisoverdracht is het bewust maken van de sociale problemen,
het bevorderen bij de leerlingen van het kritisch, zelfstandig verantwoordelijk han-
delen en denken.

De discussie over welk onderwerp ook moet onbevangen en vrij van vooraf genomen
standpunten kunnen gebeuren. Actuele gebeurtenissen kunnen een geschikt uitgangs-
punt tot discussie leveren. De ingewikkelde samenhang van het sociale leven zal
principiële beperking van behandeling niet toelaten. Men zal een onderscheid moe-
ten maken tussen empirisch verifieerbare en niet verifieerbare gegevens. De tijd be-
stemd voor maatschappijleer mag niet benut worden om bepaalde levensbeschou-
wingen aan de leerlingen op te dringen.

4. Het verwerven van nieuwe inzichten in de maatschappelijke problemen zal meer
relief kunnen geven aan de betekenis van alle vakken en in sommige gevallen een
waardevolle aanvulling bieden.

5. Aan de docenten die voor het geven van maatschappijleer in aanmerking komen
moeten eisen van bekwaamheid gesteld worden. Wat opleiding betreft zouden in aan-
merking komen sociologen met historische nevenopleiding en historici met sociolo-
gische nevenopleiding. Beide categorieën leraren neigen er toe de samenleving te
zien in haar ontwikkeling en in haar totaliteit.

LITERATUUR

1) Men zie ook de kritische kant-tekeningen van R. Z. Swaab, Sociologie op Middel-
bare scholen? Sociologische Gids, 8e jrg., 1961, p. 122-126.

2) Nederlandse Sociologische Vereniging, Rapport van de "Adviescommissie Maat-
schappijleer", 1965.

Deze Commissie meent, dat het onjuist zou zijn het vak te identificeren met de

wetenschappelijke discipline der sociologie. De commissie ziet "wetenschappelijk" blijkbaar als een absoluut gegeven.

- 3) W. Langeveld, Enkele opmerkingen over programmering en methodiek van het vak maatschappijleer bij het V. H. M. O. Paedagogische studiën, 52ste jrg., 1965, p. 202-224.
- 4) N. Perquin, Inhoudelijke en terminologische kwesties rond het "vak" Maatschappijleer. Paedagogische studiën, 42ste jrg., 1965, p. 193-201.

De artikelen van Drs H. J. Nannen en Dr H. Ph. Milikowski zijn overgenomen uit: Wetenschap en Samenleving 20e jaargang nr. 8/9, 1966.

* * * * *

AFSCHEID

Met ingang van 1 januari a. s. zal collega dr F. G. van der Poll uit Middelburg het middelbaar onderwijs verlaten. Hij wordt dan Docent voor de Nieuwste Geschiedenis aan de Koninklijke Militaire Academie te Breda. Met deze benoeming - een bekroning op de studie - wil ik collega v. d. Poll van harte feliciteren. Dat betekent echter, dat hij zich uit het georganiseerde leven van de VGN terugtrekt en daar mogen we wel even stil bij staan. In de jaren, dat de VGN bestaat, heeft collega v. d. Poll heel wat voor de vereniging en daarmee voor zijn geschiedeniscollega's gedaan. Hij was secretaris van de didactiegroep Zeeland en lichtte op de didactiekconferentie van 1960 aan de hand van teksten toe, hoe hij zijn leerlingen de doelstellingen van het nationaal-socialisme duidelijk maakte. Tevens was hij secretaris van de P. A. kring Zeeland en op de P. A. conferentie van 1964 hebben we van zijn kennis van het Italiaans fascisme kunnen profiteren. Verder heeft hij gedurende het afgelopen jaar als lid van de commissie postacademiale vorming het eerste werk verricht voor een over enige tijd te verschijnen reeks "Postacademica". Collega van der Poll, hartelijk dank voor al dit werk; het ga U bijzonder goed.

G. van Roon.

* * * * *

ONDERWIJS TWEEDE WERELDOORLOG

De belangstelling van de directeur van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, dr L. de Jong, voor het geschiedenisonderwijs mag bekend verondersteld worden. Het instituut heeft in het verleden reeds op verschillende wijzen gepoogd bijdragen te leveren voor het onderwijs over de periode 1933-1945. Verscheidene auteurs van leerboeken ontvingen hulp bij het samenstellen van hun tekst, uitgevers werden voorzien van illustratiemateriaal voor schoolboeken, verschillende dia-series werden met materiaal van het instituut samengesteld, in boekvorm uitgegeven fotomateriaal verschaft belangrijke hulp bij de illustratie van opstellen en werkstukken, en tientallen

scholen konden reeds met door het instituut ter beschikking gestelde documenten tentoonstellingen over de oorlogs- en bezettingsperiode inrichten. Het instituut heeft thans, na overleg met de werkgroep voor geschiedenisdidactiek te Amsterdam en enkele bestuursleden van de VGN, een aantal cassettes met documentatiemateriaal samengesteld, speciaal bestemd voor gebruik bij het VHMO. De cassettes, die ruim vijftig originele documenten (affiches, legale en illegale kranten en tijdschriften, propagandamateriaal, distributiebescheiden, een persoonsbewijs, een Jodenster, enz.), documentreproducties en foto's met betrekking tot een groot aantal aspecten van (voornamelijk) de geschiedenis van Nederland in de tweede wereldoorlog bevatten, kunnen door belangstellende docenten voor korte tijd in bruikleen ontvangen worden. Het materiaal is van een beknopte toelichting voorzien. Gepoogd is de cassettes zodanig samen te stellen dat het materiaal gebruikt kan worden zowel als illustratie bij een aantal lessen over het onderwerp als geheel (waarbij het feit dat de documenten in de klas kunnen circuleren een belangwekkend aspect vormt), als ook kan dienen als uitgangspunt c. q. toelichting bij capita selecta en bij groepsdiscussies over verschillende onderwerpen. Door twee groepen docenten, resp. in Amsterdam en Den Haag, zijn de cassettes in de klas "uitgeprobeerd", waarbij in het algemeen de conclusie was dat een periode van twee weken ruim voldoende tijd geeft om de cassettes met vrucht in de daarvoor in aanmerking komende klassen te gebruiken. Met de distributie van de cassettes kan na de kerstvakantie een aanvang worden gemaakt. De toezending geschiedt geheel gratis; slechts de aan door- resp. terugzending verbonden onkosten komen voor rekening van de gebruiker. Belangstellenden kunnen zich tot 20 december a. s. voor deelname wenden tot het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, Herengracht 474 te Amsterdam, onder vermelding van de naam van de school waaraan men verbonden is en het adres waaraan de cassettes dienen te worden toegezonden. Met vermelding van voorkeursdata (ook in negatieve zin) zal waar mogelijk rekening gehouden worden, waarbij overigens duidelijk is dat een voorkeur voor de eerste helft van mei in het algemeen niet gehonoreerd zal kunnen worden.

* * * * *

DE FRANSE REVOLUTIE

RECENSIE

betreffende Haak, dr J. De Franse revolutie/Teksten uit bronnen en geschiedwerken, Meulenhoff, 1966, prijs f 1.75 à f 1.50 (al naar het aantal afgenomen ex.).

Enige tijd geleden kondigde de uitgeverij J. M. Meulenhoff de verschijning aan van een reeks "Cahiers voor geschiedenis", meer in het bijzonder bestemd voor de behandeling van de in het nieuwe eindexamenreglement voorgeschreven capita selecta. Meegedeeld werd, dat de cahiers een onderwerp niet uitputtend zouden behandelen, dat zij een uitgangspunt vormden; dat zij het basismateriaal gaven, waarop onder leiding van de docent zelfstandig voortgebouwd kon worden. Meer kwamen wij niet te weten en zo werd onze nieuwsgierigheid niet bevredigd. Bestond er t. a. v. de reeks een totaal-plan? Lagen bepaalde pedagogische en didactische beginselen aan

de reeks ten grondslag? Of zocht men het in een (voorlopig?) onbepaalde diversiteit van mogelijkheden?

Die onbevredigde nieuwsgierigheid is tot onbevredigdheid geworden, nu blijkt, dat Haak zijn bijdrage niet heeft voorzien van een voorwoord of inleiding, waarin hij zijn werkterrein zinvol afbakende en zijn pedagogische en didactische principes uiteenzette.

Allereerst dan de afbakening van het werkterrein. Ons dunkt, in deze fase van het onderzoek van de revolutie kan men niet meer zwijgen over de meer Europese, zo niet Atlantische conceptie der laat-18e-eeuwse revolutionnaire bewegingen. Evenmin lijkt het ontkoombaar het probleem te stellen van de plaats van het Napoleonistisch régime in, naast of tegenover de Franse revolutie. - En wat meer betrekking heeft op de selectie van Haak binnen zijn onderwerp: behoeft de keuze der hoofdstukken, meer bepaald die van hoofdstuk 3, geen rechtvaardiging, nu de buitenlandse politiek van het revolutionnaire Frankrijk nauwelijks aangestipt wordt, de resultaten van de revolutie ongenoemd blijven, de vraag naar het karakter van de Franse revolutie in het kader van de continuïteitsproblematiek (men zie hierover meer bij F. L. Ford, "The revolutionary-Napoleonic era: how much of a watershed?", in American historical review, 1963) niet gesteld wordt?

Als dit deeltje basismateriaal geeft, wat dan te zeggen van de stevigheid van die basis?

Vervolgens de pedagogische en didactische principes.

Hoe moet dit boekje gebruikt worden? Samen met of als vervolg of misschien inleiding op een uitvoerig boek (bv. Novem III of Blonk/Romein)? In dat geval zou het moeten dienen tot verdieping cq. begripsmatige voorbereiding van kennis en inzicht bij de leerling. Door de betrekkelijk willekeurige keuze en de noodzakelijkerwijze nogal summiere behandeling der onderwerpen kan dit o. i. nooit een bevredigend resultaat geven. - Of als uitbreiding rond de kern van een semi-concentrische methode? Dan gelden de genoemde bezwaren nog te sterker.

Al heeft Haak zich niet uitgelaten over zijn pedagogische en didactische principes, iets valt wel af te leiden uit de door hem gekozen ondertitel en uit in de tekst verspreide opmerkingen. Kennelijk wil hij de leerlingen laten kennismaken met de grondstoffen voor het historisch bedrijf en de daarvan bereide producten, wil hij aanmoedigen tot vergelijking, wil hij problemen stellen en onzekerheden als zodanig tonen.

De vraag dringt zich op, of hij in deze (veronderstelde) opzet is geslaagd, en of het cahier van Haak hier en daar niet meer weg heeft van een de leerlingen voorgezet brok verhaal, dan dat het gelegenheid geeft tot kritisch kennismaken van fragmenten en tot discussie.

In hoofdstuk 1 behandelt Haak de economische achtergronden van hetgeen in 1789 gebeurde. Terecht moedigt hij de leerlingen aan de fragmenten van Michelet en Labrousse te vergelijken op stijl, bronnen en onderzoeksmethode; bij die vergelijking bewijst de grafiek goede diensten (overigens; hoort de aanduiding van de vindplaats - Greenlaw - bij de grafiek of bij de dichtstbijzijnde tekst? En wat geeft de grafiek aan in geldswaarde en inhoud of gewicht?). - Ernstig bezwaar moeten wij echter maken tegen de afwezigheid van fragmenten, waaruit het bestaan van andere achtergronden zou kunnen blijken: het gedrukte wekt eerbied, de kans is groot, dat de

discussie in een sterk bepaalde richting wordt gestuwd (de passus op p. 7 over de " ... crise politique... " is door zijn vaagheid en gebrek aan adstructie zonder waarde).

In hoofdstuk 2 komen de mensenrechten aan de orde. Voortreffelijk is de keuze van een fragment uit het boek van Göhring. Maar bij de lectuur van de stukken ontleend aan de "Archives parlementaires" vroegen wij ons af, of het nu inderdaad voor de hand lag afgevaardigden van de derde stand het enge, die van de adel het ruime standpunt inzake de Rechten te doen innemen. Ook hier derhalve een onvolledige en daardoor - ongetwijfeld ongewild - eenzijdige bloemlezing. En dan rijst de vraag: is dit de basis voor een discussie? - Jammer ook is het, dat een bespreking van een "Verklaring van de plichten van de mens" met deze tekst onmogelijk wordt gemaakt door het ontbreken van nadere informatie...

In hoofdstuk 3 brengt Haak de verhouding van kerk en staat ter sprake. Van deze auteur was over dit onderwerp deze uitstekende keuze te verwachten, een keuze, die inderdaad de mogelijkheid opent "zich een oordeel te vormen over godsdienstigheid of ongodsdienstigheid, over inbreuk op ... dan wel ontzien van geloof".

Even fraai al is hoofdstuk 4 over de revolutiemannen van vóór 1792: o. i. zou met het geboden materiaal goed te werken zijn!

Helaas biedt hoofdstuk 5 over de jacobijnen en sansculotten veel minder mogelijkheid tot discussie en oordeelsvorming. De zo moeilijke materie van het sansculottisme en met name van de sociale inhoud van dit begrip krijgt evenmin als de geleedheid der jacobijnenpartij reliëf. De leerling, bij wie belangstelling is opgewekt voor het bestaan van spanningen tussen jacobijnen en sansculotten, zal weinig bevrediging vinden in de lectuur van een fragment van het eerder genoemde boek van Göhring. Meer zou de sociaal-historisch geïnteresseerde lezer willen weten van Chaumette, Robespierre, Billaud-Varenne Barère. Een nadere verklaring van het begrip "Brisso-tins" is noodzakelijk. - Tenslotte dient nog opgemerkt, dat het stuk, ontleend aan 's Gravenhaagsche Courant, geen informatie verstrekt over het einde van de Terreur. In het laatste - 6e - hoofdstuk wordt de contra-revolutie behandeld: een te lang verwaarloosd onderwerp heeft zijn weg naar de school gevonden. Een grote verdienste van de auteur. - Maar waarom is in dit onderwerp zo exclusief uit de Franse historie gekozen een plaats aan Burke, (daarnaast) niet aan een Franse contra-revolutionnaire gegeven (voor aanvullend materiaal zij verwezen naar P. H. Beik, "The French revolution seen from the right. - Social theories in motion 1789-1799", in "Transactions of the American Philosophical Society", new series, vol. 46, part. 1, 1956)?

Helaas wordt hetgeen aan voortreffelijks werd gereleveerd goeddeels teniet gedaan door een nieuw en ditmaal definitief bezwaar. - Al die Franse teksten! Haak moet wel een volkomen irreële voorstelling zich hebben gemaakt van de talenkennis der leerlingen, ook van de hun ter beschikking staande tijd. Wij zijn bevreesd, dat "al dat Frans" de leerlingen zal afschrikken, dat de gemengd Frans-Nederlandse teksten deze afkeer niet zullen doen verdwijnen.

Verder vragen wij ons af, wat de leerling moet doen met moeilijke begrippen als "intendant", "chambre haute", "Gallicaanse kerk"? Had hier geen annotatie, althans een verwijzing naar inlichtingenbronnen gepast?

En dan de aanbevolen boeken! Engels, Frans, Duits, één enkel Nederlands werkje... Was er niets méér in onze eigen taal? Was geen enkele roman, geen enkele "vie

romancée" het noemen waard?

Resten nog enige opmerkingen over de illustraties. Deze zijn vaak origineel, soms helaas vaag, zoals de achtergrond van de prent voorstellende de vergadering van de "Assemblée Nationale" op 4/5 augustus 1789, soms, zoals de teksten der "Verklaringen", nauwelijks te lezen. Echter houden wij er graag rekening mee, dat in de door ons gebruikte proefdruk nog niet alles zijn ideale vorm gekregen had.

CONCLUSIE

Haak heeft een poging gedaan de Franse revolutie tot "bijzonder onderwerp" te maken. De resultaten van die poging zijn teleurstellend: wegens de keuze der hoofdstukken, wegens het zwakke pedagogische en didactische fundament.

In verband met deze conclusie dient o. i. de vraag gesteld te worden, of een zo uitgebreid onderwerp als de Franse revolutie niet op een andere wijze moet worden aangepakt. Bijvoorbeeld door zich te concentreren op onderwerpen, die in de meeste leerboeken niet of ternauwernood ter sprake komen (Wat kwam in de praktijk van de Franse revolutie van de ideeën der filosofen terecht? Welke rol speelde de vierde stand in de revolutie? Wat zijn de gevolgen van de revolutie in de 19e eeuw geweest? Of - en dit in verband met de inleidende opmerkingen van de auteur - wat was nu het revolutionaire in de Franse revolutie?). Dan zou, wil een dergelijk onderwerp tot zijn recht komen, er een heel deeltje aan moeten worden gewijd.

drs. N. J. Maarsen

G. Engelsman

drs. G. van Roon

* * * * *

AANKONDIGING EN VERSLAGEN VAN CONFERENTIES EN EXCURSIES.

DE GESCHIEDENIS VAN DE BRUGKLAS

'N GESLAAGDE CONFERENTIE ?

De collega, die de avonddiscussies had moeten verzuimen en mij des ochtends vroeg, of het nu in orde was dat hij in de brugklas tot Karel de Vijfde (of was het Karel de Grote?) kwam, die collega dacht, dat de conferentie op de Pietersberg van 7 en 8 oktober jl. inderdaad over het geschiedenisonderwijs in de brugklas ging. Intussen waren de andere deelnemers al tot de conclusie gekomen, dat ze niet zo zeer bijeen waren om dat onderwijs in die klas, dan wel om nut en noodzaak van de studietoets te bespreken, afgezien van de eerste inleiding, die van drs A. H. van den Berg.

Tijdens de slotsessie, waarin toch eigenlijk de discussies van 'n avond en 'n morgen behoren te culmineren, draaide het om die studietoets. Hij vond in collega Poletiek van de organiserende didaktiekcommissie een warm verdediger. Anderen twijfelden aan de objectiviteit van de studietoets:

"door mechanisatie wordt de persoon gereduceerd tot een punt in een plat vlak", werd er gezegd. Dat lijkt me wat overtrokken. Wat rustiger was de opinie, dat het

resultaat van de studietoets afhankelijk is van de persoon van de leraar, zijn wijze van lesgeven e.d.: "De menselijke factor, nl. de invloed van de leraar op de leerling, speelt op niet te achterhalen wijze toch mee in het resultaat van de studietoets". De psycholoog (er waren geleerde inleidingen van drs E. Warries en drs K. D. Thio van het Research Instituut voor Toegepaste Psychologie) gaf, na het zoveelste ei te hebben getekend, toe, dat je met de studietoetsen niet alles kunt doen en dat andere middelen daarnaast nodig blijven. Maar de studietoets is wel objectief. Maar wat, zo werd vanuit de zaal opgemerkt, als er correlatie is tussen de oude systemen (proefwerk e.d.) en het resultaat van de studietoets? Dan waren de oude methoden nog niet zo slecht. Ik had de indruk, dat de opvattingen der vergaderden wel deze richting uitgingen.

Pikant (op onze manier dan) werd de gedachtewisseling, toen de mogelijkheid van een schriftelijk eindexamen geschiedenis over de laatste halve eeuw, gecombineerd met een mondeling examen over de bijzondere onderwerpen, werd geopperd. Inspecteur dr J. L. P. Brants werd voorkeur voor een eindexamen per studietoets toegeschreven, waarop drs N. J. Maarsen uit de doeken kwam doen, dat er altijd gesproken is over een schriftelijk eindexamen met gebruik van alle hulpmiddelen.

Daar wisten wij allemaal niets van en dr Brants, natuurlijk eerst wel aanwezig, was er net niet meer om in deze controverse het zijne te zeggen. Een interessant onderwerp overigens, dat zo ineens in de openbaarheid kwam en waarover nu dus wel enige opheldering mag worden geschonken.

Ik heb getracht, enkele memorabilia uit de plenaire discussie te lichten en mag hier wel aan toevoegen, dat mijns inziens de voor deze discussie uitgetrokken tijd te kort was. Met ons allen bij elkaar zijn we toch niet alleen maar geïnteresseerden, doch ook terzake kundigen en belanghebbenden, zodat onze eigen inbreng niet alleen in de discussiegroepen, doch ook in de slot-discussie beter tot zijn recht moest kunnen komen. Men moet een geslaagd feestje op zijn hoogtepunt afbreken, wordt wel gezegd, maar wij moesten naar huis nog voordat het hoogtepunt was bereikt. Van verschillende kanten wordt ook opgemerkt, of het nog wel nodig is, inleidingen te doen houden, die een herhaling zijn van de reeds geruime tijd van tevoren ontvangen syllabus. Wat deze onderwerpen betrof: men begreep ze of men begreep ze niet, en niet elke inleider heeft voldoende didaktische gaven om de eigen syllabus met de viva vox te verduidelijken.

Tenslotte: ons werd verzocht, voor het werk van de didaktiekcommissie te applaudiseren, nog voor de conferentie was begonnen. Dat leek me van V. G. N. voorzitter mr dr van Voorst van Beest wat voorbarig, doch nu wil ik het graag doen, want er was enorm veel werk verzet. Een attractie temeer van de conferenties zal in de toekomst zijn, dat we er ons sanskriet wat op kunnen halen. We werden immers door de commissie-voorzitter a.i., drs P.-P. J. van Caspel, in een welluidende taal verwelkomd en naar huis gestuurd, waarvan men mij verzekerde dat het inderdaad sanskriet was. Waarvan hier eerbiedig gewag zij gemaakt.

Een laatste opmerking: we moesten bij binnenkomst ons huiswerk inleveren, nl. onze bijdrage aan een omstandige enquête. Ik hoop nu maar, dat de predictieve validiteit van de predictorvariabelen gecorreleerd heeft met de door de samenstellers gehanteerde criteriumvariabelen; daar werd wel iets van uit de doeken gedaan, doch wat heeft de enquête met betrekking tot onze geschiktheid opgeleverd? De resulta-

ten liggen toch (griezelige gedachte!) niet bij de inspectie, naar ik hoop?

C. L. A. Daniëls

* * * * *

CONFERENTIE VOOR GESCHIEDENISLERAREN

Hoewel de stof van de conferentie over Afrika nog nauwelijks bezonken is, vraagt de commissie Postacademiale Vorming der VGN reeds thans aandacht voor een college-conferentie op vrijdag 20 en zaterdag 21 januari 1967 in het Evert Kupers-oord te Amersfoort.

Onderwerp: Latijns-Amerika in de 20e eeuw

Docenten:

Dr. H. Riemens, oud-gezant en gevolmachtigd minister bij de regering van Venezuela: "Politieke ontwikkelingen";

Prof. Dr. H. Hoetink (gevraagd), buitengewoon hoogleraar in de sociologie en cultuurkunde van niet-Westerse gebieden aan de Ned. Econ. Hogeschool te Rotterdam, tevens hoofd van het Studie en Documentatie Centrum voor Latijns Amerika te Amsterdam; "Cultuur-Sociologische ontwikkelingen";

Prof. Dr. L. H. Janssen S. J., hoogleraar in de leer van de economische en sociale aanpassing van de ontwikkelingslanden aan de Kath. Econ. Hogeschool te Tilburg, en buitengewoon hoogleraar in de economie der ontwikkelingsgebieden aan de Kath. Universiteit te Nijmegen: "Economische ontwikkelingen".

Boeken en andere publikaties met een beredeneerde catalogus worden ter plaatse tentoongesteld door het Studie en Documentatie Centrum voor Latijns Amerika te Amsterdam.

Met ook nu een werelddeel centraal te stellen meent de commissie aan bepaalde wensen tegemoet te komen.

Zowel tijdsduur als tijdstip van de conferentie hebben een verandering ondergaan.

De redenen zijn drie-ledig:

- het veel gehoorde bezwaar van schoolleiders om vrij te moeten geven wanneer de eindexamens in zicht zijn;
- het probleem om voor twee schooldagen een docent vrij te moeten maken;
- de verschuiving van het schooljaar door de vakantiespreiding.

De conferentie is juist daarom verplaatst naar een tijdstip vóór in het jaar en de duur is teruggebracht van twee op anderhalve dag, n.l. van vrijdagavond 17 uur tot zaterdagmiddag 16 uur.

Aanmelding (uitsluitend door girostorting):

U wordt als deelnemer aan de conferentie beschouwd, als U een bedrag van f 12,50 gestort hebt op girorekening 527314 ten name van de Penningmeester van de commissie Postacademiale Vorming der VGN te Den Haag, met vermelding van het woord: college-conferentie '67. Liefhebbers voor een beperkt aantal éénpersoonskamers dienen zo spoedig mogelijk f 15. -- te gireren. (Trein 2e kl. en interlokale

busdiensten) worden geheel vergoed. Lakens, etc. zijn ter plaatse aanwezig. Spoedige aanmelding is gewenst.

Het "Evert Kupersoord" is te bereiken:

Vanaf station Amersfoort met bus 55 of 56 van de N. B. M. Uitstappen halte Oude Lichtenberg, het Kupersoord is dan vlak bij. Voor automobilisten: Bij de rotonde Amersfoortse Berg. Adres en telefoonnummer: Stichtse Rotonde 11, tel.: 03490 - 12545.

De commissie Postacademiale Vorming der VGN.

* * * * *

EXCURSIE VAN LERAREN NAAR DE INTERNATIONALE INSTELLINGEN TE PARIJS.

Elk jaar organiseert de sectie Onderwijs van de Atlantische Commissie in Den Haag een oriëntatiebezoek voor leraren aan de internationale instellingen die te Parijs zijn gevestigd. Dit zijn de NAVO, de UNESCO en de OESO. In de week van 3-8 oktober ondernam voor de zesde keer een groep van 50 docenten bij het M. O. de busreis naar de Franse hoofdstad.

De excursie van dit jaar had in verband met de houding van president de Gaulle tegenover de NAVO een bijzonder karakter. Het was het laatste bezoek van Nederlandse leraren aan het NAVO-hoofdkwartier te Fontainebleau. Want dit staat voor de verhuizing naar een terrein ten zuidoosten van Brussel, aan de weg naar Bergen. Bij de bezoeken aan het bekende V-vormige NAVO-gebouw bij het Bois de Boulogne in Parijs zelf stond het nog niet vast of de NAVO-Raad, die daar zetelt, ook zou verhuizen.

Het is niet te zeggen of het komt doordat de NAVO zodoende in moeilijkheden verkeert, of dat het een gevolg is van de verschuiving der opvattingen die de laatste tijd in Nederland is te constateren. Maar in elk geval toonde een deel van de deelnemers aan de excursie zich bepaald geen enthousiast voorstander van de NAVO. Dat bleek vooral bij de discussie in het NAVO-gebouw op vrijdagmorgen. Vooral het feit dat Portugal lid is van de verdragsorganisatie werd daarbij tot onderwerp van felle critiek gemaakt.

De inleiders die doel en werking van de NAVO uiteenzetten, legden er de nadruk op dat de samenwerking van vijftien landen ook een stuk internationale toenadering betekent. Maar natuurlijk treedt dat element toch veel duidelijker op de voorgrond in het werk van de andere internationale instellingen die werden bezocht. Het werk van de Unesco bestaat uit vele verschillende, elk voor zich niet zo spectaculaire activiteiten. Bij de voorlichting welke de bezoekers ontvingen in het fraaie UNESCO-gebouw in de buurt van de Eiffeltoren, viel zodoende sterk de nadruk op de positieve geest, vrij van nationale vooroordelen, die in het secretariaat van de UNESCO heerst. Niet alle deelnemers aan de excursie wisten tevoren wat de naam OESO betekent. Daarom zij hier meegedeeld dat deze letters staan voor Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling. Deze is gegroeid uit de OEES, die werd opgericht ter uitvoering van het Marshallplan, dat ook voorzag in nauwere economische samenwerking tussen de Europese staten. Maar toen het economisch herstel van Europa was voltooid werd de OEES in de oude vorm overbodig. Zij kreeg een ander karakter; het doel werd de coördinatie van de hulpverlening aan de ontwikke-

lingslanden en ook niet-Europese staten sloten zich aan. In verband met deze ontwikkeling werd de naam veranderd in OESO.

Over de ontvangst die de Nederlandse bezoekers ten deel is gevallen bij de internationale instellingen, kan niets dan lof bestaan. Niet minder dan twintig inleidingen werden voor hen gehouden. En al diende een inleider in het NAVO-hoofdkwartier, het was een admiraal, zich dan ook aan als een "simple sailor", de voordrachten werden steeds gehouden door mensen van het hoogste niveau.

De inleidingen waren verdeeld over vier dagen, want met de heen- en terugreis waren twee dagen gemoeid. Het program van de excursie was dus vol bezet en er was niet veel gelegenheid om iets van Parijs te zien. Alleen op vrijdag was er een vrije middag. Maar tijdens de avonduren grepen de deelnemers de gelegenheid aan om de Parijse sfeer op te snuiven; voor sommigen van hen was het de eerste keer. Het hotel waar zij waren ondergebracht was daartoe gunstig gelegen, namelijk op de rive gauche in de nabijheid van de Boulevard Saint Michel.

Het bezoek aan het Instituut Neerlandais op de laatste avond was een waardig en aangenaam besluit van de excursie. Dat er steeds een prettige sfeer heerste was onder meer te danken aan het feit dat de reisgenoten als leraren dezelfde achtergrond hadden, maar niet het minst ook aan de prettige manier waarop de excursie werd geleid.

J. J. 't Hoen.

* * * * *

De sectie Geschiedenis van het Christelijk Paedagogisch Studiecentrum v. h. m. o. stuurde de redactie onderstaand schrijven:

Plan voor een DOCUMENTATIE VAN LEER- EN HULPMIDDELEN GESCHIEDENIS-ONDERWIJS

1. Namens de Drie Centra en de V. G. N. zal er een brief uitgaan naar alle Nederlandse producenten / distributeurs van leer- en hulpmiddelen voor het geschiedenisonderwijs bij mavo, havo, kweekschoolonderwijs en v. w. o.
2. Meedelen dat men wil komen tot een uitgave van een losbladige documentatie van leer- en hulpmiddelen ten behoeve van dat onderwijs en dat het de bedoeling is deze documentatie up to date te houden.
3. Vragen om een volledige opgave van de door de uitgever / distributeur op de markt gebrachte leer- en hulpmiddelen.
Die opgave moet omvatten:
 - a. de mededeling voor welk type van onderwijs de uitgave / het leer- en/of hulpmiddel bestemd is: mavo, havo, kweekschoolonderwijs en/of v. w. o. ;
 - b. de prijs en het jaar van uitgave;
 - c. een zakelijke inhoudsbeschrijving / omschrijving, waaruit de methode - dit geldt vooral voor leerboeken - herkenbaar is; soms zal de toezending van een goede catalogus voldoende blijken te zijn;
 - d. een bereidverklaring om, indien er over een uitgave onduidelijkheid bestaat, eventueel het boek, filmstrip etc. ter inzage te zenden;

- e. een verzoek om het adres van de documentatie regelmatig op de hoogte te houden van wijzigingen, nieuwe uitgaven, zodat aanvulling en/of verbetering mogelijk wordt.

4. De uitgave van de documentatie:

- a. zou kunnen geschieden in een losbladig systeem, waarbij de bibliotheekgids, van het C. P. S. eventueel als voorbeeld kan dienen (de veelkleurige kartonnen tussenschotjes zijn te dik); de band kan de zgn. multiband zijn;
- b. ook de manier van bladindeling zou gevolgd kunnen worden;
- c. de rubricering van het handboekje-Reinsma lijkt mogelijk, maar met een indeling naar onderwijstypen (het is waarschijnlijk dat tijdens de verwerking der gegevens wijzigingen en aanvullingen verbetering brengen);
- d. het lijkt niet opportuun de literatuur voor docenten, leerlingen en de lijst van musea (zie A. N. W. B. -gids etc. - kunnen eventueel wél genoemd worden) in deze documentatie op te nemen;
- e. de leer- en hulpmiddelen moeten genoemd en omschreven worden (zie 3a, b, c); in bepaalde gevallen (zoals Archief in beeld) zal naar de catalogus van de uitgever verwezen worden omdat het niet mogelijk is elk plaatje of elke dia te noemen;
- f. overwogen zal worden of een register (zaken- en/of personenregister) achterin mogelijk is.

Dit plan zal besproken worden in de Coördinatiecommissie, Didaktiekcommissie V. G. N. , Sectie Geschiedenis C. P. S. met het verzoek suggesties te doen. Tijdens de uitvoering van het plan moeten deze commissies op de hoogte gehouden worden.

Drs J. H. Bierling
C. M. H. Bosch

De redactie heeft + 2 jaar geleden de heer drs E. C. Hoekstra bereid gevonden om een catalogus samen te stellen over Audiovisionele hulpmiddelen en geluidsbanden ten gerieve van het geschiedenis-onderwijs.

Na overleg is besloten het belangrijke werkstuk van de heer Hoekstra te doen publiceren door bovengenoemde Commissie (zie punt 4C).

Daar nu een losbladig systeem kan worden gebruikt is het mogelijk de publicatie geregeld van nieuwe gegevens te voorzien. In een extra Kleio-nummer zoals aanvankelijk in de bedoeling is dit niet mogelijk.

Red.

* * * * *

BOEKBESPREKING

Het Eeuwige Egypte, door Pierre Montet (Geschiedenis der beschavingen, deel VII), Meulenhoff, Amsterdam, 1965. Prijs f 8.50

In de laatste jaren zijn er nogal wat "geschiedenissen" van Egypte verschenen. Enkele ervan, zoals het voortreffelijke werk van E. Otto, zijn ook in het Nederlands vertaald (Geschiedenis van Egypte, Aula-reeks nr. 102). Hier is dan het meest recente werk, geschreven door de Franse Egyptoloog Montet, de opgraver o.a. van Byblos in Fenicië en van Tanus, de Delta-hoofdstad van de latere dynastiën, waar hij de koningsgraven van de 21ste en 22ste dynastie vond.

De titel van het boek, "Het Eeuwige Egypte", geeft reeds aan dat Montet niet zozeer de loop der historie als wel het blijvende in de Egyptische cultuur wil beschrijven, in overeenstemming met wat de oude Egyptenaren zelf het belangrijkste vonden. Voor hen immers was alleen het duurzame, niet het momentane aspect der dingen de moeite van het vastleggen waard, zowel in de kunst als in de teksten. Bij een dergelijke behandeling, die overeenkomt met die der praehistorische en der zgn. primitieve culturen - waarin we immers ook nauwelijks beweging, "gebeuren", kunnen herkennen - dreigt het gevaar dat het opgeroepen beeld van drieduizend jaar Egyptische cultuur te statisch wordt. Door zijn voorbeelden kriskras uit de hele Egyptische geschiedenis te kiezen is de schrijver niet geheel aan dit euvel ontsnapt. Dit mag dan een critische opmerking zijn, het hier besproken boek is stellig een fraai werk van een ouder geleerde, die zijn hele leven aan de bestudering van Egypte heeft gewijd. Men zal het hem niet kwalijk nemen dat hij bij voorkeur zijn voorbeelden kiest uit de Delta, waar hij zelf zoveel jaren werkte. Ook is de Franse literatuur over Egypte hem kennelijk beter bekend dan die in andere talen, al ontbreken verwijzingen naar deze laatste zeker niet geheel. Misschien is dit toch ook te wijten aan het feit dat de schrijver zich vooral richt tot het Franse publiek.

Na twee inleidende hoofdstukken over land en volk worden achtereenvolgens behandeld: de positie van de farao en zijn regeringswijze; de economische situatie; de buitenlandse betrekkingen; godsdienst en dodenverzorging; taal; literatuur en wetenschap; en de kunst in al haar geledingen. Het slothoofdstuk over het beeld dat de Oudheid zich van Egypte maakte en over de geschiedenis van de Egyptologie is bijzonder aardig. Zoiets ontbreekt vrijwel altijd in dergelijke boeken, en toch vormt het voor de lezer, in het bijzonder voor de leraar, aantrekkelijke stof. De kaarten waarmee het werk (op de noten na) besloten wordt zijn helaas wat overvol met namen die alleen de vakman kunnen interesseren. Men leert hieruit dat Montet als "hobby" ook de geografie van het oude Egypte heeft bestudeerd, waarop ook vele opmerkingen in de tekst al wezen. Of dergelijke zaken het beeld van de Egyptische cultuur verhelderen lijkt mij zeer twijfelachtig.

Voor detailcritiek, bij een dergelijk werk altijd mogelijk, is het hier niet de plaats. Ik wil slechts vaststellen dat het boek een aanwinst is voor de serie waarin het verschijnt en dat het voor de geïnteresseerde leraar een bestudering zeker waard is.

J. J. J.

Commissie Postacademiale Vorming

Raad van Advies:

Prof. Dr. J. C. Boogman (Univ. Utrecht), Prof. Dr. A. E. Cohen (Univ. Leiden),
Prof. Dr. A. F. Manning (Nijmegen), Prof. Dr. J. Presser (Amsterdam),
Prof. Dr. M. C. Smit (V. U. A'dam), Prof. Dr. E. H. Waterbolk (Univ. Gron.),
Dr. J. L. P. Brants (Insp. VHMO), J. W. Fossen (Hfdinsp. Kweeksch.)

Kerncommissie

Drs. G. v. Roon, Burgemeester Elsenlaan 17, Rijswijk ZH. tel.: 070 - 984590
voorz.: algeh. leiding en univ. cursussen
Drs. G. A. J. Giezeman, Dirk v. Voorburglaan 16, Voorburg. tel.: 070 - 868123
vice-voorz.; roosters collegedagen en contact met sprekers.
P. Knoppers, Ten Hovestraat 51, Den Haag. tel.: 070 - 546133, 1e secr.
Drs. J. C. Visser, Antonie Duyckstraat 66, Den Haag, 2e secr.; kringenwerk.
H. van Unnik, Pomonaplein 21, Den Haag. tel.: 070 - 680355, penningm.
W. J. A. v. d. Berg, Teunisbloemplein 50, Den Haag. tel.: 070 - 672421,
alg. adjunct: conferentie.

Leden met zelfstandige taken - contactpersonen der rayons

Drs. A. Plaatsman, Haydnlaan 18, Groningen. tel.: 05900 - 35119
(rayon 1: Groningen, Leeuwarden, Zwolle).
C. C. A. v. d. Wilde, Thorbeckestraat 28 III, Arnhem, tel.: 08300 - 37305
(rayon 2: Arnhem, Hengelo, Zutphen, Utrecht).
Dr. M. T. J. v. d. Vorst, Spotvogellaan 35, Den Haag. tel.: 070 - 685609
(rayon 3: Noord- en Zuid-Holland).
Dr. F. Vercauteren, Dr. Mollerlaan 1, Waalwijk. tel.: 04160 - 2902
(rayon 4: Zeeland en Noord-Brabant).
Drs. L. Nellissen, Kon. Emmaplein 16, Maastricht. tel.: 04400 - 15928
(rayon 5: Limburg).

Portefeuilles

Dr. J. Swart, Industrieweg 26, Assen. tel.: 05920 - 3006; vacature
Postacademica: Dr. F. G. v. d. Poll, Griffioenstraat 7, Middelburg.
Leraarreflector: Drs. J. P. van Zweeden, Liornostraat 119, Hoorn.

Kringsecretariaten:

Alkmaar: Honthorstlaan 19; Amsterdam: Titiaanstraat 33/I;
Arnhem: Hommelseweg 486; Den Bosch: Moleneindstraat 16, Vught;
Breda: Biesdonkweg 65; Eindhoven: Hoogstraat 301A;
Goes: Griffioenstraat 7, Middelburg; Groningen: Achter 't Hout 1, Roden;
Den Haag: Kijkduinsestraat 990; Haarlem: Saturnusstraat 72, IJmuiden;
Heerlen: St. Bernardinus College, Leenderkapelweg, Schaesberg;
Hengelo: Curaçaostraat 67; Leeuwarden: Altenastreekt 21, Dokkum;
Maastricht: Zeepziedersdreef 20-B; Rotterdam: Jan Evertsenplaats 229;
Utrecht: Boreelstraat 21, Hilversum; Venlo: Laaghuissingel 225;
Zutphen: v. d. Duin van Maasdamstraat 8; Zwolle: Stevinstraat 9, Kampen.

GRIEKSE MYTHEN NAVERTELD

Robert Graves

MYTHEN VAN DE OUDE GRIEKEN

Met illustraties van Joan Kiddel Monroe

Gebonden f 6,50

Dit boek bevat 27 Griekse mythen, waarin vrijwel de gehele Griekse godenwereld in zijn ingewikkelde verhoudingen en onderlinge tegenstellingen wordt weergegeven. De index vergemakkelijkt het snel opzoeken van een bepaalde persoon. In dit werk heeft de schrijver gepoogd een moderne versie van deze mythen voor de jeugd te geven.

Robert Graves

HET BELEG EN DE VAL VAN TROJE

Met illustraties van Walter Hodges

Gebonden f 6,50

In deze uitgave wordt ook de voorgeschiedenis en de nasleep van de Trojaanse oorlog vermeld. De gedichten van Homerus zijn volstrekt niet de enige bron van de legende: ongeveer tweederde van dit boek is ontleend aan andere Griekse en Latijnse schrijvers. Dit is waarschijnlijk de eerste moderne poging om het hele verhaal van de stichting van Troje af tot aan de thuiskomst van de overwinnende Grieken te vertellen in een beknopt boek voor jongens en meisjes.

Verkrijgbaar bij de boekhandel en

N.V. W. J. THIEME & CIE - Postbus 7 - ZUTPHEN - Tel. 05750-38 43 *

Binnen een half jaar na verschijnen
kwam de derde druk uit van

DIRK U. STIKKER'S MEMOIRES

Een stuk contemporaine geschiedenis
dat iedere historicus zal boeien.

Een belangwekkend boek van een
belangrijk Nederlander die meehielp
de geschiedenis van o.a. de NATO te maken.

574 pagina's

geb. f 29,50

Verkrijgbaar in de boekhandel

NIJGH & VAN DITMAR – Rotterdam – 's-Gravenhage

Verschenen

KLEIO DIDACTICA Nr 4

EEN METHODE VAN ZELFWERKZAAMHEID
VOOR DE LAGERE KLASSEN IN HET V.H.M.O.

door

Dr. P. F. M. Fontaine

Prijs per deel f 2,25 voor leden VGN

(besteladres bij het secretariaat van de Raad van Beheer:

G. Wijling, Oranjeplein 8, Haarlem, door storting van
bovengenoemd bedrag op gironummer 4000 van de

Algemene Bank Nederland Haarlem t.g.v.

G. Wijling, secretaris van de Raad van Beheer Kleio Didactica)

Prijs voor niet-leden VGN f 3,—

(bestellingen via de boekhandel

of: Stichting Onderwijs Oriëntatie

p/a J. M. Meulenhoff, Postbus 100, Amsterdam)